

355.721(091)

ZÁCHRANNÝ ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM V HRADISKU U OLOMOUCE

Mgr. Zdeněk ČIŽMÁŘ, PhDr. Jiří KOHOUTEK, CSc.
Ústav archeologické památkové péče Brno, pracoviště Prostějov
Ústav archeologické památkové péče Brno, expozitura Zlín

Klášter Hradisko, v kterém je dnes umístěna Vojenská nemocnice, se dnes řadí k nejvýznamnějším památkám na Moravě. To se také odrazilo jeho zařazením mezi Národní kulturní památky.

Klášter Hradisko byl nejstarším klášterem na Moravě. Kolem roku 1045 sice vznikl dnešní klášter v Rajhradě, ale tehdy se jednalo pouze o probošství kláštera v Břevnově. Benediktýnskými mnichy z Břevnova byl osazen také klášter na Hradisku, s jehož stavbou se započalo již v roce 1077. V únoru 1078 byl klášterní kostel slavnostně vysvěcen a k tomuto datu se vztahuje i zakládací listina kláštera od olomouckého knížete Oty I. Sličného a jeho manželky Eufemie. Kolem r. 1150 byli benediktýni nahrazeni premonstráty, a to patrně na základě iniciativy olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka a knížete Vladislava II. V roce 1784 byl premonstrátský klášter na Hradisku zrušen císařem Josefem II. a od r. 1802 zde byla zřízena vojenská nemocnice.

O prostor bývalého kláštera Hradisko projevovala od 50. let do současnosti velký zájem řada badatelů (J. Poulík, V. Richter, B. Novotný, J. Bláha), který se odrazil v řadě teorií a názorů a také v několika výzkumech, které byly realizovány v těsné blízkosti nebo přímo uvnitř klášterního areálu.

Od 30. srpna do 2. prosince roku 1996 proběhl na ploše I. nádvoří bývalého kláštera Hradisko rozsáhlý záchranný archeologický výzkum. Ten byl realizován Ústavem archeologické památkové péče Brno ve spolupráci s Památkovým ústavem Olomouc. Záchranný výzkum byl vyvolán komplexní rekonstrukcí kanalizace a všech sítí na nádvoří a plánováním snížením plochy nádvoří o 0,5 m. Výzkum byl koncipován jako plošný odkryv, kdy byla plocha nádvoří rozčleněna na čtverce o velikosti 5x5 m a tam, kde to nebylo možné, pak různě velkými řezy (obr. 3). Celková plocha nádvoří činí necelých 3000 m² (40x90 m). Při výzkumu byly zjištěny a zachyceny neopakovatelné situace, z nichž lze čerpat řadu informací, které spolu s písemnými prameny dovolují poměrně podrobně rekonstruovat stavební vývoj kláštera a jeho historii.

Plocha I. nádvoří dnes zabírá předpolí vlastního kláštera. Nejstarší zjištěné osídlení pochází ze staršího období pozdní doby kamenné (kultura s nálepkovitými poháry, kultura s kanelovanou keramikou - 3500-2700 př. n. l.). Intenzivní osídlení na návrší dokládá mohutná kulturní vrstva se

značným množstvím zlomků keramických nádob a pazourkové štípané industrie. Důležitý byl objev pece s předpeční jámou, která je dokladem hospodářské činnosti v prostoru I. nádvoří. V rámci olomoucké aglomerace se jedná o nově zjištěné výšinné sídliště, které výrazně přispěje k poznání života lidí pozdní doby kamenné. Do pravěkého období náleží i několik fragmentů keramiky patřící kultuře lužické (mladší doba bronzová - 1200 - 1000 př. n. l.).

Velmi významné jsou zachycené horizonty z období 10. století a následně pak první poloviny 11. století n. l., tedy ještě z období před vlastním založením kláštera. Jediný zlomek keramiky dokládá možné osídlení prostoru kláštera i v období Velké Moravy. Starší nálezy ze sídliště z 10. století reprezentují především 2 pece s kamennou konstrukcí, řada zahloubených objektů a soustava kúlových jamek. Z mladšího sídliště z 11. století byly prozkoumány také 2 pece, 2 zahloubené objekty pravidelného půdorysu s rovným dnem (zemnice) a dále množství kúlových jamek a menších zahloubených objektů. Z obou sídlišť pochází hodnotný soubor keramiky.

Již v průběhu druhé poloviny 11. století vzniklo na ploše nádvoří pohřebiště, ke kterému řadíme několik desítek hrobů (obr. 1). Charakteristickým rysem je částečné obložení hrobových jam lomovým kamenem a existence zbytků dřevěných rakví. Pohřebiště překrylo starší objekty sídliště z první poloviny 11. století a je pravděpodobné, že již souvisí se vznikem kláštera v letech 1077-1078. Z pohřebiště pochází několik šperků - bronzových esovitých klíčkovitých záušnic, z nichž některé jsou plátovány stříbrem (obr. 2).

V západní části nádvoří se také podařilo prokázat, že v souvislosti se založením kláštera došlo k celkovému vyrovnání povrchu terénu kamennou sutí. Kolem poloviny 12. století, zřejmě s příchodem premonstrátů, došlo v areálu kláštera k rozsáhlé kamenné výstavbě, doložené především nálezy jednotlivých fragmentů architektonické výzdoby a dalších stavebních článků. Podařilo se zde také odkryt prostor, kde byly tyto stavební články zhotovovány. Silná vrstva kamenitého odpadu obsahovala i nedohotovované polotovary či kusy surového kamene s traseologickými stopami po kamenických nástrojích.

Na konci 12. století proběhla výstavba

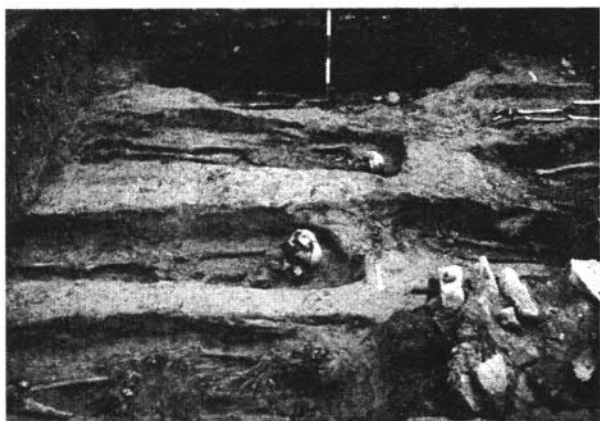

Foto: Z. Čížmář

Obr. 1 Celkový pohled na část vypreparovaných hrobů staršího pohřebiště z druhé poloviny 11. století a poč. 12. století

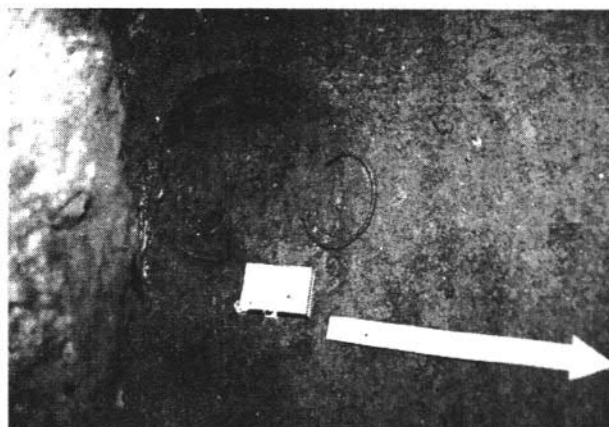

Foto: Z. Čížmář

Obr. 2 Detail bronzových esovitých klíčovitých záušnic plátovaných stříbrem u negativu lebky jednoho z hrobů staršího pohřebiště 2. poloviny 11./počátku 12. století

Foto: Z. Čížmář

Obr. 3 Celkový pohled na část zkoumané plochy archeologického výzkumu v západní části nádvoří

věžovitěho objektu v jihozápadní části zkoumané plochy, k níž byla někdy na počátku 13. století přistavěna mohutná kamenná hradba (obr. 3). Ta nahradila původní (patrně nedokončený) příkop z konce 12. století a na něj navazující palisádová opevnění. Tato nová hradba uzavírala předpolí vlastního kláštera. Ze sídlištního horizontu druhé poloviny 12. století a počátku 13. století pocházející hojné denárové ražby, množství keramiky a železných předmětů, pozoruhodný je také nález bronzového stylu. Mohutná kamenná hradba s dalšími stavbami zanikla někdy kolem poloviny 13. století (spojujeme tuto událost s válečnými akcemi

Foto: Z. Čížmář

Obr. 4 Trojhrob dětí z mladšího pohřebiště (2. polovina 13./počátek 14. století) odkrytý v západní části nádvoří

v okolí Olomouce v r. 1253, kdy zde došlo k bitvě mezi moravským a uherským vojskem při sporu mezi Přemyslem Otakarem II. a uherským králem Belou IV.). Destrukční horizont hradby totiž překrývá výraznou požárovou vrstvu a v hradební destrukci byla nalezena brakteátová ražba Přemysla Otakara II. Ve druhé polovině 13. století dochází k postupné obnově klášterního areálu, což dokládají jak písemné zprávy, tak množství architektonických kamenných fragmentů.

Někdy v průběhu druhé poloviny 13. století byla plocha nádvoří předdělena hřbitovní zídou ve směru západ-východ a v severní části vzniklo

středověké pohřebiště, čítající kolem 350 prozkoumaných hrobů. Jejich počet však byl pravděpodobně až dvojnásobný. Hroby se zde nacházely až ve 4 horizontech nad sebou a mrtví byli pohřbíváni v natažené poloze na zádech ve směru východ-západ (obr. 4). Z hrobů pochází soubor drobných předmětů (bronzové kruhové přezky z opasků, masivní stříbrná kruhová přezka s bronzovým trnem, železný klíč). Nejzajímavějším nálezem je soubor 10 jednotypových ražeb, které se nacházely v jednom z hrobů. Byly zabaleny v plátně a uloženy v koženém váčku. Jedná se o ražby Přemysla Otakara II. (1253-1278) (obr. 5).

Foto: M. Ondrušková

Obr. 5 Detail moravského stříbrného brakteátu Přemysla Otakara II. (1253-1278) z nálezu 10 kusů mincí z jednoho hrobu mladšího pohřebiště z 2. poloviny 13./počátku 14. století.

Zánik pohřebiště lze klást do souvislosti se zničením kláštera za husitských válek. V tomto období také zaniká mohutná sakrální stavba, která již pa-

tmě nefunkční pohřebiště porušila svými základy.

Na přelomu 15. a 16. století sice dochází k další restauraci klášterních staveb (stavba arkád v prostoru nádvoří) a k výstavbě nové fortifikace (později gotická hradba, která nahradila starší opevnění z východní strany), ale i tato stavební činnost vzala za své při destrukci kláštera švédským vojskem v roce 1642. Nejmladší zjištěnou fází vývoje osídlení na lokalitě byly pozůstatky stavební aktivity při komplexní barokní přestavbě kláštera (zjištěny základy barokní kašny s přítokovým a odtokovým kanálem, zbytky barokní dlažby apod.).

Záchranný archeologický výzkum přinesl nové a ve velké míře ucelené a unikátní poznatky o vývoji osídlení na bývalém klášteře Hradisko. Byla odkryta řada situací, která výrazně přispívá k definování jednotlivých stavebních etap. Na prvním nádvoří bylo prozkoumáno jedno z největších středověkých pohřebišť, z něhož pochází především unikátní soubor 10 ražeb brakteátů Přemysla Otakara II. Z velkého množství archeologických nálezů a nálezů architektonických článků, je v prostorách bývalého kláštera Hradisko realizována stálá expozice, která návštěvníky seznámí s výsledky archeologického výzkumu a historií této jedné z nejvýznamnějších moravských památek.

Klíčová slova: Klášter Hradisko; Archeologický výzkum; Přehled.

Do redakce došlo 26. 3. 1998